

Айн Ренд

АТЛАНТ РОЗПРАВИВ ПЛЕЧІ

ЧАСТИНА ТРЕТЯ
А Є А

ВИДАННЯ ЧЕТВЕРТЕ

ПЕРЕКЛАЛА З АНГЛІЙСЬКОЇ
СОФІЯ АНДРУХОВИЧ

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2016

УДК 821.111(73)-31.03=161.2

ББК 84(7Спо=Англ)-44

Р 96

Ренд Айн

Р 96 Атлант розправив плечі. Частина третя. А є А / Пер. з англ.

Софії Андрухович. — К. : Наш Формат, 2016. — 568 с.

ISBN 978-617-7279-16-6 (паперове видання)

ISBN 978-617-7279-92-0 (електронне видання)

Країна, яку залишили її творці, винахідники та мислителі, приречена на війну, голод і смерть. Владу захоплюють невігласи, корупціонери й мародери. Історія триває бодай тому, що одна вольова жінка на ім'я Дагні Таггарт переконана, що досконалий світ справжніх цінностей існує. Вона намагається зламати сценарій неминучої катастрофи. Її Атлантида не міф. У світі ще є сміливці, спроможні створити суспільний лад, де немає конфліктів, не виникає потреби в самопожертві, жодна людина не становить загрози для мети інших. Бунтівні атланти знають, що розум таки переможе. Риторичне питання, хто такий Джон Голт, насправді має відповідь, а неймовірні ідеї — своє втілення, яке приголомшує людську уяву.

В останній частині свого фундаментального роману ідей Айн Ренд змалює цілісну філософську систему, яка досі викликає палкі дискусії, де від захвату до обурення — один крок.

УДК 821.111(73)-31.03=161.2

ББК 84(7Спо=Англ)-44

Редакторка *Вікторія Стах*. Коректор *Михайло Бриних*. Макет і обкладинка *Миколи Савчука*. Техкер *Микола Климчук*. Відповідальний за випуск *Антон Мартинов*.

Надруковано в Україні видавництвом «Наш Формат» у типографії «Фактор-Друк» (61030, Україна, м. Харків, вул. Саратовська, 51). Підписано до друку 01.12.2016. Тираж 2 000 прим. Термін придатності необмежений. Замовлення № 9694. ТОВ «НФ», пров. Алли Горської, 5, м. Київ, Україна, 01032, тел. (044) 222-53-49, pub@nashformat.ua. Свідоцтво ДК № 4722 від 19.05.2014. Висновок Держ. сан.-епідем. експертизи № 05.03.02.-04/51017 від 16.11.2015.

Літературно-художнє видання
Серія «Художня література»

Всі права застережено. All rights reserved
© Ayn Rand, 1957
© The Peikoff Family Partnership LLC
© Curtis Brown Ltd.
© Andrew Nurnberg Associates International Limited
© Andrew Nurnberg Associates Baltic
© Андрухович С., переклад з англійської, 2015
© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2014

ISBN 978-617-7279-16-6 (паперове видання)

ISBN 978-617-7279-92-0 (електронне видання)

ЗМІСТ

<i>Розділ 1. АТЛАНТ</i>	7
<i>Розділ 2. УТОПІЯ ЖАДОБИ</i>	70
<i>Розділ 3. АНТИЖАДОБА</i>	147
<i>Розділ 4. АНТИЖИТТЯ</i>	205
<i>Розділ 5. СТОРОЖ БРАТОВІ СВОЄМУ</i>	259
<i>Розділ 6. КОНЦЕРТ ВИЗВОЛЕННЯ</i>	325
<i>Розділ 7. «ГОВОРИТЬ ДЖОН ҐОЛТ»</i>	369
<i>Розділ 8. ЕГОЇСТ</i>	454
<i>Розділ 9. ГЕНЕРАТОР</i>	519
<i>Розділ 10. В ІМ'Я ВСЬОГО НАЙКРАЩОГО В НАС</i>	543

АТЛАНТ

Розплющивши очі, вона побачила зелене листя, залите сонячним саявом, і обличчя чоловіка. Дагні подумала: «Я знаю, що це таке». Це був світ, про який вона мріяла в шістнадцять років — і ось тепер її мрія збулась. І цей світ виявився такий простий, такий звичайний, що її почуття скидалися на благословення, розли-те у Всесвіті у формі трьох слів: «Та звісно ж!»

Дагні зазірала в обличчя чоловіка, який стояв біля неї навколіш-ках, усвідомлюючи, що протягом усіх пережитих років саме за таке ви-довище вона була готова віддати своє життя: обличчя без жодної тіні болю, страху чи провини. В розрізі його рота прочитувалася гордість, ба більше — здавалося, ця гордість є джерелом чогось, чим він пиша-ється ще дужче. Його кутасті вилиці наштотували їй на думку про за-розумілість, бундючність, чваньковитість, проте обличчя не мало в собі жодної з цих рис, маючи натомість їхню загальну суму: вираз спо-кійної рішучості й упевненості, безжалісної невинності, яка не шукає прощення і не дає його. Це обличчя не мало чого приховувати, не ма-ло від чого ховатися, не боялося ні того, що побачить колись, ні вже побаченого, тому насамперед вона вловила гостру проникливість йо-го погляду; він дивився так, ніби цей дар був його найулюбленішим інструментом, а його вправління — нескінченною приємною при-годою, ніби очі додавали власне йому і всьому світові набавної цінно-сті: йому — за здатність дивитись, а світові — за те, що він був вартим пристрасного розглядання. На якусь мить їй здалося, що вона пере-буває в присутності істоти, яка втілює чисту свідомість, — і водночас ніколи ще Дагні так гостро не відчувала поруч чоловічого тіла. Світла тканина сорочки не приховувала, а підкреслювала статуру, шкіра бу-ла позолочена засмагою, тіло справляло враження міцного та худор-лявого, пружного й сильного, наче точно і чітко вилитого з металу — з якогось тьмяного металу, з ледве вловним полиском, схожого на алю-мінієво-мідний сплав: такою була барва його шкіри, яка переходила

в каштановий колір волосся; пасма вільно спадали, переливаючись на сонці різними відтінками, від коричневого до золотого, доповнюючись кольором очей — мовби одна частина лиття не потьмянішала, а залишилась яскравою і лискучою: глибоке темно-зелене світло, як спалахи на металі.

Чоловік дивився на неї згори вниз, і в нього на обличчі проступав легкий натяк на усмішку: це скидалося не так на емоцію відкриття, як на споглядання чогось знайомого, — наче він дивився на давно очікуване, у чому ніколи не сумнівався.

«Отакий він, мій світ, — подумалося Дагні, — саме такі повинні бути люди, так мусять вони зустрічати своє існування, а все решта, тривалі роки потворності й боротьби, — це лише чийсь безсенсовий жарт». Вона по-змовницькому всміхнулася до нього — полегшено, звільнено, променисто збиткуючись з усього, що ніколи знову не вважатиме важливим. У відповідь він точнісінько повторив її усмішку, наче відчував те саме, що й вона, і добре знав її думки.

— Не слід було все оте сприймати всерйоз, правда? — прошепотіла вона.

— Ні, не слід було.

І раптом до неї цілком повернулася свідомість: Дагні зрозуміла, що вона й близько не знає цього чоловіка.

Спробувала було відсахнутись, але спромоглась лише на кволий порух голови, прошарудівши волоссям по траві. Потім спробувала підвестись.

Постріл болю пронизав спину і притиснув її до землі.

— Не ворухіться, міс Таггарт. Ви поранені.

— Ви мене знаєте? — її голос пролунав безособово й різко.

— Я знаю вас уже багато років.

— А я вас знаю?

— Так, думаю, знаєте.

— Як вас звати?

— Джон Голт.

Вона дивилася на нього, не ворущачись.

— Чому ви злякалися? — запитав він.

— Бо я вам повірила.

Він усміхнувся, немовби вловив усю глибину сенсу, який вона вклала в його ім'я. Усмішка поєднувала прийняття виклику супротивниці й утіху, якої дорослому завдає самообман дитини.

Дагні почувалася так, ніби отямилася після аварії, що приголомшила її дужче за падіння літака. Зараз вона не здатна була позбирати

докупи всіх деталей, не могла пригадати те, що вона знала про його ім'я, — лише, що це ім'я означало темний вакуум, який доведеться поволі заповнити. Але не зараз: присутність цього чоловіка надто засліплювала її, як засліплює світло прожектора, не даючи розгледіти те, що ховається в навколишній темряві.

— Це вас я переслідувала? — запитала Дагні.

— Так.

Дагні повільно роззирнулася. Вона лежала на траві посеред поля біля підніжжя гранітної скелі, що спускалась додолу з блакитного неба, з височини кількох тисяч кілометрів. Простір із протилежного краю поля, що простягався до віддаленої стіни гір, схожої на підкову, ховався за скелями, соснами, за мерехтливим листям беріз. Літак Дагні не розбився. Він лежав черевом на траві за кілька метрів від них. Ніде не видно було жодного іншого літака, як і будівель чи будь-яких ознак людського життя.

— Що це за долина? — поцікавилася Дагні.

Чоловік усміхнувся.

— Термінал Таггарта.

— Ви про що?

— Невдовзі довідаєтеся.

Невиразний імпульс, наче реакція на суперника, змусив її перевірити, скільки сили в неї залишилося. Вона могла ворухити руками й ногами; могла підвести голову; коли вдихала глибоко, відчувала пронизливий біль; панчохою точилася додолу цівка крові.

— Звідси можна вибратися? — запитала вона.

Його голос лунав серйозно, але металево-зелені очі сяйнули усмішкою:

— Взагалі-то — ні. Хоча тимчасово — цілком.

Вона поворухнулася, намагаючись устати. Чоловік зігнувся, щоб підняти її, але вона напружилася і різким раптовим ривком вислизнула з його обіймів, силкуючись встати.

— Думаю, я можу... — почала говорити вона і тут же впала на нюго, щойно її стопи сперлися на землю: кісточку, яка не погоджувалась її тримати, пронизав гострий біль.

Чоловік узяв Дагні на руки і всміхнувся.

— Ні, не можете, міс Таггарт, — сказав він і рушив полем.

Дагні обійняла його і завмерла, схиливши голову чоловікові на плече, і думала: лише на короткий час, поки це триває, цілком нормально отак цілковито здатися, забути геть про все і дозволити собі відчувати... Коли їй уже випадало таке переживати? — подумала вона. Якоїсь

миті у неї в голові крутилися ці слова, але тепер вона вже не могла їх пригадати. Якось їй доводилось уже спізнати це відчуття остаточної, досягнутої, безсумнівної певності. Однак незнаний досі був присмак захищеності, відчуття того, що приймати цей захист — правильно, що правильно йому піддатися, бо це конкретне відчуття безпеки означало захист не від майбутнього, а від минулого, не захист від участі в битві, а перемога в ній, захист, отриманий не завдяки її слабкості, а завдяки силі... Надзвичайно чітко відчуваючи тиск його рук на своєму тілі, милуючись золотими й мідними пасмами його волосся, тінями вій на обличчі лише за кілька сантиметрів від її лица, Дагні вловила несформоване до кінця запитання: «Захищена — від чого?.. Адже ворог — це він... Хіба ні?»

Чому?.. Цього вона не знала, та й не могла зараз про це думати. Їй не вірилося, що якихось кілька годин тому її захоплювали мета й мотив. Отож, вона пережила це вдруге.

— А ви знали, що я вас переслідую? — запитала вона.

— Ні.

— Де ваш літак?

— На посадковому майданчику.

— А де посадковий майданчик?

— З протилежного боку долини.

— Коли я дивилась униз, то не бачила в цій долині жодного посадкового майданчика. Та й луки не було. Звідки вона тут узялась?

Він поглянув на небо.

— Придивіться пильніше. Бачите там що-небудь?

Вона задерла голову і окинула поглядом небо, але не побачила нічого, крім мирної ранкової блакиті. За мить Дагні вирізнила кілька ледь помітних смужок мерехтливого повітря.

— Теплові хвилі, — сказала вона.

— Переломлені промені, — мовив чоловік. — Дно долини, яке ви бачили — це вершини гір на висоті двох з половиною тисяч кілометрів, за вісім кілометрів звідси.

— Е... Що?

— Вершина гори, що її жоден пілот ніколи не обрав би для приземлення. Те, що ви бачили, — це відображення, спроектоване на цю долину.

— Але — як?

— Так само, як міраж у пустелі: переломлене завдяки нагрітому повітрю зображення.

— Яким чином?

— Завдяки променевому екрану, що мав би захищати геть від усього, — але не спрацював, коли зіткнувся з вашою хоробрістю.

— Про що це ви?

— Ніколи не міг подумати, що хтось намагатиметься приземлитись із висоти двохсот метрів над землею. Ви ударились об променевий екран. Деякі з променів виводять із ладу магнітні двигуни. Що ж, ви двічі дали мені жару, бо мене ще й ніхто ніколи не переслідував.

— Навіщо вам той екран?

— Тому що ця місцевість — приватна власність, яка такою і має залишитися.

— Що ж це за місцевість?

— Оскільки ви вже тут, я вам усе покажу, міс Таґґарт. А на запитання відповім, коли ви все побачите.

Даґні мовчала. Вона зауважила, що запитує про що завгодно, крім нього самого. Так, наче цей чоловік становив єдине ціле, яке вона змогла охопити з першого ж погляду, абсолютом, що не надається до спрощення, аксіомою, яку неможливо пояснити, — наче вона знала про нього геть усе шляхом безпосереднього сприйняття, а далі на неї чекав процес ідентифікації свого знання.

Він ніс її донизу вузькою стежкою, що звивалася до самого дна долини. На навколишніх схилах непорушно і прямо, з чоловічою лаконічністю височіли темні піраміди, схожі на скульптури, яким надали первинної форми; вони дисонували зі складним жіночним мереживом березового листя, що якимось аж надмірно деталізовано тріпотіло на сонці.

Сонячне проміння пробивалося крізь крони і занурювалось у його волосся, ковзало їхніми обличчями. Даґні не могла розгледіти, що ж там далі, за поворотом стежки.

Вона й далі роздивлялася чоловікове обличчя. Він дивився на неї вряди-годи. Спершу вона навіть відвела погляд, наче він упіймав її на чомусь забороненому.

Згодом, ніби перейнявши це від нього, вона перестала відводити очі; хоч коли б він на неї глянув — розуміла, що він знає про її почуття і не ховає від неї значення свого погляду.

Даґні відчувала, що мовчазне зізнання цього чоловіка мало ту ж природу, що і його мовчання. Він тримав її не так відсторонено, як чоловік мав би нести поранену жінку. Це були обійми, хоч на них начебто й натяку не було; Даґні відчувала їх лише завдяки певності, що все його тіло мало цілком осмислений контакт із її тілом.

Звук водоспаду вона почула ще до того, як побачила тендітне пасмо, що розсипалося в польоті на ламані стрічки сяйва, спадаючи додолу

виступами скелі. Звучання води долинуло до Дагні крізь примарну пульсацію в її свідомості, слабкий ритм, не гучніший за нав'язливий спогад, однак вони проминули водоспад, а внутрішній ритм залишився. Дагні прислухалася до шуму води, проте той інший звук ставав дедалі чіткіший і голосніший, він лунав не у неї всередині, а звідкілься із гущавини листя. Стежка завершила, і крізь раптовий просвіток Дагні побачила вниз, на виступі скелі, будиночок; на підвіконні відчиненого вікна танцював сонячний зайчик. Тієї ж миті, коли вона зрозуміла, який саме досвід змусив її колись цілком віддатися теперішній миті — а це сталося того вечора, на запилюженому сидінні «Комети», коли Дагні вперше почула тему з «П'ятого концерту» Гейлі, — вона вже знала, що це саме він лунає і зараз, чула, як мелодія відривається від клавіш піаніно чистими, різкими акордами, породженими чийось потужним і впевненим доторком.

Вона вистрелила цим запитанням просто йому в обличчя, ніби прагнула підловити:

- Це ж «П'ятий концерт» Річарда Гейлі, правда?
- Так.
- Коли він його написав?
- Чому б вам не запитати про це особисто в нього?
- А він тут?
- Це він грає. Це його будинок.
- Ох!

— Ви зустрінетесь із ним пізніше. Гейлі буде радий з вами поспілкуватися. Він знає, що його записи — єдина музика, яку ви любите слухати вечорами на самоті.

- Звідки він це знає?
- Від мене.

Вираз її обличчя уособлював запитання, яке мало б починатися словами: «Якого біса..?» — але тоді вона побачила його очі й засміялась; її сміх озвучив сенс його погляду.

Не можна зараз ні про що запитувати, подумала Дагні, не можна сумніватися, тільки не тепер, коли музика тріумфально здійснюється крізь листя, просочене сонячним світлом, музика звільнення, музика порятунку, виконана саме так, як і належало, у спосіб, якого прагнула її свідомість, приколисана гойданням полиці у потязі під нерівне постукування коліс. Саме таку картину малювали їй ці звуки того вечора: цю долину, це ранкове сонце і... Дагні судомно набрала повітря, тому що стежка знову завершила, і з висоти схилу відкрилася панорама міста, розташованого на дні долини.

Це було не зовсім місто, а лише скупчення будинків, безсистемно розкиданих на самому дні долини і вище, на підніжжі гір, що здіймалися над дахами, оточуючи їх стрімким, непрохідним колом.

Будинки — нові, невеликі — мали лаконічні квадратні обриси; шиби виблискували в широких вікнах. Звіддала виднілися вищі споруди, легкі кільця диму над якими свідчили, що це промисловий район. Але дещо ближче до Дагні, на тонкій гранітній колоні, що височіла на схилі, трохи нижче рівня її очей, засліплюючи сяйвом та відволікаючи від усього решти, стояв метровий знак долара, вилитий з чистого золота. Він висів у просторі над містом, наче герб, фірмовий знак, маяк, — і ловив сонячні промені, мов якийсь передавач енергії, відсилаючи це осяйне благословення горизонтальними смугами у повітря над дахами.

— Що це? — видихнула Дагні, вказуючи на знак.

— О, це особистий жарт Франциско.

— Якого... Франциско? — прошепотіла вона, знаючи відповідь.

— Франциско д'Анконії.

— Він теж тут?

— Прибуде з дня на день.

— Що ви маєте на думці, кажучи про жарт?

— Він подарував цей знак власникові цього місця на річницю. А потім ми всі прийняли його за нашу виняткову емблему. Ідея нам сподобалася.

— Власник цього місця — не ви?

— Я? Ні, — він поглянув додолу, на підніжжя схилу і додав, вказуючи в тому напрямку:

— Власник отам, саме приїхав.

У кінці ґрунтової дороги зупинилася машина. Двоє чоловіків швидко йшли стежкою. Дагні не вдавалося розгледіти їхніх облич. Один із них був тонкий і високий, другий — нижчий і м'язистіший. Вона втратила їх із поля зору десь на поворотах стежки, тим часом незнайомиць, і далі несучи Дагні на руках, рушив їм назустріч.

Вона побачила їх за кілька метрів, щойно чоловіки випірнули з-за скелі. Приголомшена несподіваністю колізії, Дагні дивилася на їхні обличчя.

— Чорт би мене вхопив! — не зводячи з неї погляду, мовив м'язистий чоловік. Дагні його не знала.

Сама ж вона дивилася на високу, показну постать його попутника: то був Г'ю Акстон.

Саме він заговорив перший, привітально всміхнувшись і люб'язно їй уклонившись.

— Міс Таґґарт, я вперше помилився. Кажучи вам, що ви ніколи не зможете його знайти, я й припустити не міг, що за нашої наступної зустрічі побачу вас у нього на руках.

— У кого на руках?

— Як у кого — у винахідника двигуна.

Даґні зойкнула і заплющила очі. Цю логічну ниточку вона повинна була усвідомити. За мить вона поглянула на Ґолта. Він усміхався — по-родинному, іронічно, ніби добре знав, що ця мить для неї означає.

— Отримали б ви сповна, якби скрутили собі в'язи! — гаркнув м'язистий чоловік, виявляючи своїм гнівом турботу, майже прихильність. — Таке утнути! І це особа, яку тут з такою охотою готові були прийняти, якби вона постукала у двері!

— Міс Таґґарт, чи можу я представити вам Мідаса Малліґана? — запитав Ґолт.

— Ох, — ослаблено зронила вона і засміялась. Даґні не мала більше сил дивуватися. — Скажіть, я загинула і опинилася в якомусь іншому вимірі?

— Це справді інший вимір, — мовив Ґолт. — Але якщо вже зайшлося про загибель, то чи не видається вам, що все сталося саме навпаки?

— О так, — прошепотіла вона, — так...

І всміхнулась до Малліґана:

— А де у вас вхідні двері?

— Отут, — відповів він, вказуючи собі на чоло.

— Я загубила ключ, — дуже просто мовила Даґні, без жодного обурення. — Я щойно загубила всі ключі.

— Ви їх знайдете. Але що, в біса, ви робили на тому літаку?

— Переслідувала.

— Його? — Малліґан вказав на Ґолта.

— Так.

— Вам пощастило, що ви жива! Ви серйозно поранилися?

— Не думаю.

— Вам доведеться відповісти на кілька запитань, перш ніж вас підрихтують, — він грубо розвернувся, рушивши до машини, а потім знову поглянув на Ґолта. — І що ми тепер робитимемо? Є дещо, чого ми не передбачали: перший штрейкбрехер.

— Перший... що? — перепитала вона.

— Не зважайте, — сказав Малліґан і подивився на Ґолта. — Що робитимемо?

— Це мій клопіт, — відповів Ґолт. — Я за це відповідатиму. А ви візьміть Квентіна Деніелза.

— З ним немає жодних проблем. Його тільки треба ознайомити з місцевістю. Здається, все решту він знає.

— Так. Він довів завдання майже до кінця практично самотужки, — Голт зауважив, що вона дивиться на нього вражено, і сказав:

— Є дещо, за що я повинен вам подякувати, міс Тагґарт: ви зробили мені комплімент, обравши за дублера Квентіна Деніелза. Він цілком гідний цієї ролі.

— Де він? — запитала вона. — Ви розкажете мені, що сталося?

— Мідас зустрів нас на посадковому полі, довів мене додому, а Деніелза забрав із собою. Я збирався приєднатися до них під час сніданку, але побачив ваш літак, що кружляє над пасовищем і от-от впаде. Я виявився найближче до місця пригоди.

— Ми дісталися так швидко, як тільки змогли, — мовив Малліган. — Я думав, що пілот того літака цілком заслуговує на смерть. Я й мріяти не міг, що там — одна з двох осіб у цілому світі, для яких я зробив би виняток.

— І хто ж інша особа? — запитала Даґні.

— Генк Ріарден.

Вона здригнулася. Ці слова були схожі на далекий поштовх.

Даґні подумала, чому це їй здалось, начебто Голт пильно поглянув на неї, і чому побачила в його обличчі якусь раптову зміну — занадто швидко, щоб можна було її означити.

Товариство наблизилось до машини. Це був «гаммонд» з відкидним верхом, одна з найдорожчих моделей, — не найновіший, але чистий і лискучий, старанно доглянутий. Голт обережно поклав Даґні на задне сидіння, притримуючи зігнутою рукою. Іноді вона відчувала гострий біль, але не бажала гаяти на це часу. Вона дивилася на віддалені будинки міста, коли Малліган натиснув на стартер і машина рушила вперед повз знак долара, золотистий промінь з якого засліпив Даґні й ковзнув її чолом.

— Хто власник цього місця? — запитала вона.

— Я, — відповів Малліган.

— А він хто? — Даґні вказала на Голта.

Малліган засміявся.

— Він просто тут працює.

— А ви, докторе Акстон? — запитала вона.

Той глипнув на Голта.

— Я один із двох його батьків, міс Тагґарт. Той, хто його не зрадив.

— Ох! — вигукнула вона, коли ще одна ланка стала на місце. — То ви — третій учень?

— Так і є.

— Другий помічник бухгалтера! — раптом простогнала Дагні, пригадавши ще дещо.

— А це що?

— Так назвав його доктор Стадлер. Ось ким став, на думку доктора Стадлера, його третій учень.

— Він мене переоцінив, — сказав Голт. — Я обіймаю набагато нижчу посаду за шкалою його стандартів і його світу.

Машина звернула на доріжку, яка вела до самотнього будинку, що височів на гірському кряжі над долиною. Дагні побачила попереду чоловіка, який квапився у напрямку міста. Він був одягнений у синій джинсовий комбінезон, а в руках ніс коробку для сніданку. У його швидких і різких рухах було щось невловно знайоме. Коли машина проминула його, Дагні вдалося кинути погляд на чоловікове обличчя, після чого вона сіпнула назад, а вигук перетворився на крик, так боляче їй було рухатись і такого шоку завдало побачене:

— О, зупиніться! Стоп! Не дайте йому піти геть!

Це був Елліс Ваятт.

Чоловіки засміялись, але Малліган зупинив машину.

— Ох, — ослаблено мовила Дагні, наче перепрошуючи, усвідомивши, що звідси Ваятт зникнути не міг.

Тим часом Ваятт уже біг до них: він теж її упізнав. Коли він ухопився за край машини, Дагні побачила його обличчя і молоду, сповнену тріумфу усмішку, яку раніше помічала всього лише раз: на платформі вузлової станції Ваятта.

— Дагні! Нарешті — і ви теж? Одна з нас?

— Ні, — сказав Голт. — Міс Таггарт зазнала аварії.

— Що?

— Літак міс Таггарт розбився. Ви не бачили?

— Розбився? Тут?

— Так.

— Я чув звук літака, але... — його збентеження перейшло у сповнену жалю, здивовану і товариську усмішку. — Розумію. Чорт, Дагні, це так безглуздо!

Дагні безпорадно дивилася на нього, нездатна об'єднати минуле з теперішнім. І так само безпорадно, як звертається людина вві сні до мертвого друга, з жалем промовляючи слова, не сказані за життя, промовила, пригадавши телефонний дзвінок, на який ніхто не відповів два роки тому:

— Я... намагалась із вами зв'язатися.

Він ніжно всміхнувся.

— Ми теж намагались із вами зв'язатись ще відтоді, Дагні... Побачимось увечері. Не хвилюйтесь, я не зникну. І не думаю, що зникнете ви.

Він усім помахав і рушив далі, розгойдуючи своєю коробкою для сніданку. Коли Малліган завів машину, Дагні підвела очі й побачила, що Голт уважно за нею спостерігає. Її обличчя посуворішало, наче вона визнала весь пережитий біль і тепер намагалася захиститись від імовірного вдоволення, яке він міг відчутти від цього.

— Добре, — сказала Дагні, — я вже розумію, свідком якого приголомшливого шоу ви хочете мене зробити.

Але на його обличчі не було ні жорстокості, ні жалю — тільки спокійне усвідомлення справедливості.

— Наше перше тутешнє правило, міс Тагґарт, полягає у тому, що кожен мусить дивитися на все власними очима, — відповів він.

Машина зупинилася навпроти будинку, що стояв на певній відстані від решти. Це була будівля з грубих гранітних блоків, а більша частина передньої стіни складалася зі скляних шиб.

— Я викличу лікаря, — сказав Малліган, від'їжджаючи, а Голт тим часом поніс її стежкою до будинку.

— Це ваш будинок? — запитала Дагні.

— Мій, — відповів він, штовхаючи двері.

Переступив поріг і заніс її до осяйного простору вітальні, покресленого стрілами сонячного світла, націленими у стіни з полірованих соснових дошок. Дагні побачила меблі ручної роботи, оголені крокви на стелі, арковий перехід до кухні з грубими полицями, непокритим дерев'яним столом і вражаючою блискучою хромованою поверхнею електричної плити. Місце вирізнялося примітивною простотою хатинки колоніста, тут було тільки найнеобхідніше, але це був надзвичайно сучасний мінімалізм.

Він проніс її крізь сонячні промені й поклав на ліжко у невеличкій кімнаті для гостей. Дагні зауважила відчинене над косими кам'яними сходами вікно і сосни, що стриміли у височінь, а ще — крихітні рисочки, схожі на вирізьблені на дерев'яних стінах написи: кілька розкиданих ліній, накреслених, здавалося, різними особами; розібрати слів їй не вдалося. Дагні поглянула на інші напіввідчинені двері — вони вели до його спальні.

— Я тут як гостя чи як полонянка? — запитала вона.

— Вибір за вами, міс Тагґарт.

— Я не можу вибрати, маючи справу з незнайомцем.

— Це ж не так. Хіба ви не назвали на мою честь залізничну гілку?

— Ох!.. Справді... — ще одна ланка ланцюжка стала на місце. —

Так, я...

Дагні дивилася на цю високу постать із вигорілим на сонці волоссям, стримуваною усмішкою і безжально проникливим поглядом — і пригадала всю ту боротьбу заради прокладання лінії, і літній день, коли нею рушив перший потяг. Вона думала: якщо постать людини можна було б використати як емблему її лінії, то перед нею — саме та постать.

— Так... Назвала... — і раптом вона пригадала все решту і додала:

— Але я назвала її на честь ворога.

Він усміхнувся.

— Із цією суперечністю, міс Таггарт, раніше чи пізніше вам доведеться розібратися.

— Це ж ви... правда? Це ви зруйнували мою лінію...

— Ні, це зробила суперечність.

Дагні заплющила очі. А за мить запитала:

— Які з історій, що мені їх доводилося про вас чути, правдиві?

— Усі правдиві.

— Ви самі їх поширювали?

— Ні. Навіщо? Мені ніколи не хотілося, щоб про мене говорили.

— Але ж ви знаєте, що стали легендою?

— Так.

— Молодий винахідник із моторобудівної компанії «Двадцять століття» — ось реальна підстава для легенди, правда ж?

— Так, ця точно реальна.

Забракло самовладання, щоб промовити це байдужо; її перехопило дух, а голос майже перейшов на шепіт:

— А той двигун... двигун, який я знайшла... це ви його зробили?

— Так.

Вона не змогла приховати своїх емоцій, зводячи голову догори.

— Таємниця трансформації енергії... — почала вона і зупинилась.

— Я міг би розкрити її вам за п'ятнадцять хвилин, — мовив він у відповідь на відчайдушне неозвучене благання, — але на світі не існує такої влади, що могла б змусити мене це розповісти. Якщо ви розумієте це, то зрозумієте і все решту, що вас бентежить.

— А той вечір... дванадцять років тому... весняний вечір, коли ви покинули збори шести сотень убивць — це теж реальна історія?

— Так.

— Ви сказали їм, що зупините двигун цього світу.

— Сказав.

— І що ви зробили?

— Нічого не зробив, міс Таґґарт. І це вся моя таємниця.

Вона досить довго дивилася на нього мовчки. Він стояв, очікуючи, ніби читав її думки.

— Руйнівник... — промовила вона зачудовано й безпорадно.

— ...найлихіша істота з усіх, що коли-небудь існували, — процитував він, і Даґні впізнала власні слова, — чоловік, який виснажує розум світу.

— Як ретельно ви за мною стежили? — запитала вона. — І як довго?

Це тривало коротку мить — він навіть не кліпнув очима, але Даґні здалося, що погляд її співрозмовника такий виразний, наче він побачив її тепер особливо чітко й усвідомлено. Коли він тихо відповів, жінка вловила в голосі відгомін якоїсь виняткової напруги:

— Упродовж років.

Даґні заплющила очі, розслабляючись і піддаючись. Вона відчула дивну безтурботну байдужість, наче раптом запрогнула єдиного: комфорту безпорадності.

Лікар, який прийшов невдовзі, був сивочолий чоловік із м'яким замисленим обличчям. Він поведився рішуче, з ненав'язливою впевненістю.

— Міс Таґґарт, чи можу я представити вам доктора Гендрікса? — запитав Ґолт.

— Це часом не доктор Томас Гендрікс? — мимовільно, по-дитячому грубо вирвалось у Даґні. Так звали видатного хірурга, який покинув роботу і зник шість років тому.

— Так, це він, — відповів Ґолт.

Доктор Гендрікс усміхнувся.

— Мідас сказав мені, що міс Таґґарт треба лікувати від шоку, — мовив він, — і то не від уже здобутого, а від того, що попереду.

— Доручаю вам про це подбати, — сказав Ґолт, — а я тим часом піду на ринок по продукти для сніданку.

Даґні спостерігала, як швидко й ефективно працював доктор Гендрікс, оглядаючи її ушкодження. Він приніс із собою предмет, що його Даґні бачила вперше: портативний рентгенівський апарат. Вона довідалася, що ушкодила два реберні хрящі, вивихнула кісточку на нозі, здерла клопоть шкіри з одного коліна і одного ліктя та заробила кілька синців, що фіолетовими плямами красувалися на тілі. Коли спритні й умілі руки доктора Гендрікса наклали бандажі й тугі пасма перев'язки,

Дагні відчула, що її тіло, наче двигун, перевірений експертом-механіком, не потребує подальшої опіки.

— Міс Тагґарт, раджу вам залишатись у ліжку.

— О ні! Якщо я буду обережна і рухатимусь поволі, то все буде гаразд.

— Ви повинні відпочивати.

— Думаєте, я зможу?

Він усміхнувся.

— Навряд.

Коли Ґолт повернувся, вона вже була вдягнена. Доктор Гендрікс описав йому її стан, додавши:

— Я повернусь завтра, перевірю, як вона.

— Дякую, — сказав Ґолт. — Надішліть мені рахунок.

— І мови не може бути! — обурено вигукнула Дагні. — Я сама заплачу.

Чоловіки здивовано перезирнулися, ніби почули вихваляння жебрака.

— Обговоримо це пізніше, — мовив Ґолт.

Доктор Гендрікс пішов, і Дагні спробувала пройтися, накульгуючи і хапаючись за меблі, щоб не впасти. Ґолт узяв її на руки, переніс до кухні й посадив у крісло біля столу, накритого на двох.

Побачивши кавоварку, що парує на плиті, дві склянки апельсинового соку, важкі білі керамічні тарілки, що виблискували на сонці посеред полірованої стільниці, Дагні зрозуміла, що голодна.

— Коли ви востаннє спали або їли? — запитав Ґолт.

— Не знаю... Їла в потязі з... — вона похитала головою з гірким і безпорадним здивуванням: з волоцюгою, подумала Дагні, зневірений голос якого благов про втечу від месника, хоча той месник нікого не переслідує, і його неможливо знайти; той месник зараз сидів навпроти неї за столом, попиваючи апельсиновий сік. — Сама не знаю. Здається, це було багато століть тому і за багато континентів звідси.

— Як сталося, що ви почали мене переслідувати?

— Я приземлилася в аеропорту Алтона саме коли ви злітали. Якийсь чоловік сказав мені, що Квентін Деніелз полетів з вами.

— Я пам'ятаю, як ваш літак кружляв перед приземленням. Але це був один-єдиний раз, коли я про вас не думав. Гадав, ви приїдете туди потягом.

Дивлячись на нього впритул, Дагні запитала:

— Як я повинна це розуміти?

— Що саме?

— Про один-єдиний раз, коли ви про мене не думали.

Він витримав її погляд. Вона спостерегла ледь помітний рух, такий типовий для нього: в непластичній лінії його гордих уст з'явилась бліда подоба усмішки.

— Як хочете, так і розумійте, — відповів він.

Вона вичекала якусь мить, щоб підкреслити свій вибір суворістю власного обличчя, а потім холодно, тоном, яким обвинувачують ворога, запитала:

— Ви знали, що я їхала до Квентіна Деніелза?

— Так.

— Ви так швидко перехопили Деніелза, щоб не дозволити мені до нього дістатися? Для того, щоб мене перевершити? Чітко усвідомлюючи, що це для мене означатиме?

— Звісно.

Вона відвела погляд і замовкла. Чоловік підвівся, щоб приготувати решту сніданку. Дагні спостерігала, як він стояв біля плити, підрум'янюючи хліб, смажачи яйця з беконом. У його діях прочитувались легкі й розслаблені навички, але зрозуміло було, що навички ці належать до іншого фаху. Його руки діяли швидко й точно — так інженер натискає важелі на пульті керування. Раптом Дагні пригадала, де вона бачила такий же професійний та екстравагантний спектакль.

— Ось чого ви навчилися від доктора Акстона? — запитала вона, вказуючи на плиту.

— І цього теж.

— Це він навчив вас марнувати свій час — свій час! — вона не змогла уникнути обуреного тремтіння в голосі, — на таку роботу?

— Я витрачав свій час і на ще менш важливі речі.

Коли він поставив перед нею тарілку, Дагні запитала:

— Звідкіля ви берете цю їжу? Тут є продуктовий магазин?

— Найкращий у світі. Ним керує Лоуренс Гаммонд.

— Що?

— Лоуренс Гаммонд, колишній власник «Автомобілів Гаммонда». Бекон із ферми Двайта Сандерса з «Літаків Сандерса». Яйця і хліб від судді Наррангасетта — він колись очолював Верховний Суд штату Іллінойс.

Дагні гірко поглянула на свою тарілку — так, ніби боялася навіть доторкнутися до цієї їжі.

— Це найкоштовніший сніданок з усіх, що мені доводилось їсти, зважаючи на ціну того часу, протягом якого його було приготовано, і часу виробників усіх цих продуктів.

— Так — з одного боку. Але з іншого, це найдешевший сніданок у вашому житті, адже жодна його частина не йтиме на годування марадерів, які змушують вас платити за це рік у рік, аж поки ви врешті-решт не помрете з голоду.

Після тривалої мовчанки вона просто й замислено запитала:

— Що ви всі тут робите?

— Живемо.

Ніколи досі вона не чула нічого реального.

— Які ваші обов'язки? — запитала вона. — Мідас Малліган сказав, що ви тут працюєте.

— Мабуть, я майстер на всі руки.

— Ви — хто?

— Мене викликають щоразу, коли виходить із ладу устаткування — енергосистема, наприклад.

Дагні поглянула на нього — і раптом подалась уперед, перевівши погляд на електроплиту, хоча пекучий біль знову відкинув її на спинку стільця.

Він засміявся.

— Так, це правда, але поводьтеся стриманіше, інакше доктор Гендрікс накаже вам повернутися в ліжко.

— Енергосистема... — вимовила вона, задихаючись. — Місцева енергосистема... вона працює завдяки вашому двигуну?

— Так.

— Ви його завершили? Він працює? Він функціонує?

— Він приготував для вас сніданок.

— Я хочу його побачити!

— Не варто калічити себе задля того, щоб поглянути на цю плиту. Це звичайна собі електрична плита, така ж, як і будь-яка інша, просто утримувати її в сто разів дешевше. І це все, що вам вдасться побачити, міс Тагґарт.

— Ви ж обіцяли показати мені долину.

— Я вам її покажу. Але не електрогенератор.

— Після сніданку покажете мені місцевість?

— Якщо хочете. І якщо ви здатні рухатися.

— Здатна.

Він підвівся, підійшов до телефону і набрав номер.

— Алло, Мідасе?.. Так... Зробив? Так, із нею все гаразд... Позичте мені машину на весь день?.. Дякую. За звичним тарифом — двадцять п'ять центів... Ви можете її прислати? У вас часом не знайдеться

якогось ціпка? Їй знадобиться... Сьогодні ввечері? Так, цілком. Так і зробимо. Дякую.

І поклав слухавку. Дагні дивилася на нього з недовірою.

— Чи правильно я зрозуміла, що містер Малліган, статки якого сягають двохсот мільйонів доларів, якщо не помилюся, збирається взяти з вас двадцять п'ять центів за користування його авто?

— Правильно.

— Боже мій, невже він не може просто дати його вам на знак своєї люб'язності?

Якусь мить він мовчки дивився на неї, наче демонструючи їй своє здивування.

— Міс Таггарт, — сказав він, — у цій долині в нас немає законів, правил, жодної офіційної організації будь-якого типу. Ми прибули сюди, щоб відпочити. Однак у нас є певні звички, від яких ми намагаємось утримуватись, оскільки вони — це частина того, від чого ми намагаємось відпочити. Тож я застерігаю вас: у цій долині заборонене словосполучення «просто давати».

— Вибачте, — сказала Дагні. — Ваша правда.

Він долив їй кави і простягнув пачку цигарок. Дагні всміхнулася, виймаючи сигарету: на ній був знак долара.

— Якщо ви не занадто втомитесь до вечора, — сказав він, — можемо завітати до Маллігана — він запросив нас на вечерю. До нього прийдуть гості, з якими ви будете раді побачитися.

— О, звісно! Я не втомлюся. Не думаю, що відтепер я взагалі коли-небудь відчуватиму втому.

Вони саме закінчили снідати, як навпроти будинку зупинилася машина Маллігана. З неї вистрибнув водій, промчав стежкою й увірвався до кімнати, не подзвонивши і не постукавши. Дагні не відразу усвідомила, що цей захеканий і скуйовджений енергійний молодик — Квентін Деніелз.

— Міс Таггарт, — видихнув він. — Мені так шкода!

Розпач і провини в його голосі сплелись із радісним захватом, яким сяяло обличчя.

— Ніколи досі я не порушував власної обіцянки! Цьому немає виправдання, я не можу просити, щоб ви мене пробачили, і знаю, що ви мені не повірите, але насправді я... забув!

Вона зиркнула на Голта:

— Я вам вірю.

— Я забув, що пообіцяв вам зачекати, забув геть усе... Пригадав лише кілька хвилин тому, коли містер Малліган сказав, що ви зазнали

аварії на літаку, і тоді я зрозумів, що це моя провина, і якщо з вами щось станеться... О Боже, з вами все гаразд?

— Так. Не хвилюйтеся. Сідайте.

— Не знаю, як людина може забути про власну обіцянку. Не знаю, що зі мною сталося.

— Я знаю.

— Міс Тагґарт, я місяцями працював над однією конкретною гіпотезою, і що більше працював, то безнадійнішою ставала ситуація. Останні два дні я провів у своїй лабораторії, намагаючись розв'язати математичне рівняння, що здавалося неможливим. Я думав, що помру перед тією дошкою, але не здався. Він прийшов пізно увечері. Не думаю, що я взагалі його зауважив. Сказав, що хоче зі мною поговорити, я попросив його зачекати — і продовжив далі.

Здається, я забув про його присутність. Не знаю, скільки часу він там стояв, спостерігаючи, пригадую тільки, як несподівано зметнулася його рука, стерла з дошки всі мої цифри і вивела одне коротке рівняння. І тоді я його помітив! Я закричав — адже це не була повна відповідь про роботу двигуна, але шлях до тієї відповіді, шлях, якого я не помічав, про який не підозрював, однак тепер зрозумів, куди він веде! Пам'ятаю, я закричав: «Звідки ви це знаєте?!» — а він відповів, вказуючи на фотографію вашого двигуна: «По-перше, це я його зробив». І це останнє, що я пам'ятаю, міс Тагґарт, тобто, останнє, що я пам'ятаю про власне існування, бо потім ми розмовляли про статичну електрику, перетворення енергії та двигун.

— Ми розмовляли про фізику весь час, поки летіли сюди, — докинув Голт.

— Ох, пригадую, як ви запитали, чи полечу я з вами, — продовжував Деніелз, — чи погоджусь я полетіти, щоб ніколи не повернутися, відмовитися від усього... Від усього? Відмовитися від мертвого інституту, що знову перетворюється на джунглі, відмовитися від майбутнього у ролі двірника і законного раба, відмовитися від Веслі Моуча та директиви номер десять-двісті вісімдесят дев'ять, від недотварин, які плазують на животах, рохкаючи про те, що ніякого розуму не існує! Міс Тагґарт, — і він тріумфально зареготав, — він запитував у мене, чи відмовлюсь я від цього всього і чи вирушу разом із ним! Він запитав двічі, бо спершу я просто не міг повірити його словам, не міг повірити, що в когось про таке можна запитувати, що взагалі може постати такий вибір. Піти геть? Та я зістрибнув би з хмарочоса, щоб рушити за ним слідом, — тільки щоб почути формулу, перш ніж ударюсь об тротуар!

— Я вам не дорікаю, — мовила Дагні. Вона дивилася на нього з певною тугою, що майже переходила в заздрість. — До того ж, ви дотрималися умов свого контракту. Ви привели мене до таємниці двигуна.

— Тут я теж буду двірником, — Деніелз щасливо вишкірився. — Містер Малліган сказав, що зробить мене двірником у себе на електростанції. А коли я вивчусь, як слід, то виросту до електрика. Хіба ж це не чудово — Мідас Малліган? Ось ким я хочу бути, досягнувши його віку. Я хочу заробляти гроші. Мільйони. Стільки ж, скільки заробляє він!

— Деніелзе! — Дагні розсміялася, пригадуючи стриманість і самоконтроль, суворість і точність, логіку молодого науковця, знаного раніше. — Що з вами? Де ви? Ви хоч розумієте, що кажете?

— Я тут, міс Таггарт, а можливості тут необмежені! Я збираюся стати найвидатнішим і найбагатшим інженером-електриком у всьому світі! Я збираюся...

— Ви збираєтесь повернутися до будинку Маллігана, — урвав його Голт, — і добу поспати, інакше я і близько не підпушу вас до електростанції.

— Так, сер, — смиренно погодився Деніелз.

Коли вони вийшли назовні, сонячні промені стікали з гірських шпилів додолу, вимальовуючи з лискучого граніту й мерехтливого снігу коло, що оточувало долину. Раптом їй здалося, що крім цього кола нічого більше не існувало, і з подивом зауважила радісну, горду втіху, породжену відчуттям завершеності, розумінням того, що поле людського інтересу лежить у тій царині, якої сягає око цієї людини. Дагні хотілося простягнути руки над дахами міста, що розкинулось унизу, і відчутти, як кінчики пальців торкаються до гірських вершин навпроти. Однак вона не могла звести рук. Одна її рука спиралася на ціпок, друга — на Голта; переставляла ноги повільно, старанно, і рухалась до машини, мов дитина, яка вчиться ходити.

Дагні сіла поруч з Голтом, який їхав, огинаючи місто, до будинку Мідаса Маллігана. Це був найбільший будинок у долині, він стояв на гірському хребті, єдина двоповерхова споруда, химерне поєднання фортеці та фешенебельного курорту, з міцними гранітними стінами і широкими відкритими терасами. Голт зупинив машину, щоб випустити Деніелза, а потім знову рушив зміїстою дорогою, що повільно здіймалася вгору.

Думки про Малліганові статки, розкішна машина та руки Голта на кермі змусили її вперше замислитися, чи й Голт теж багатий. Вона зиркнула на його одяг: сірі штани та біла сорочка, здавалося, призначені

для тривалого користування; шкіра на вузькому паску трохи потріскана; годинник на зап'ясті — інструмент точності — виготовлено зі звичайної нержавіючої сталі. Єдиним натяком на розкіш був колір його волосся, пасма розвівалися на вітрі, наче розплавлені золото і мідь.

Раптом за поворотом дороги вона побачила зелені пасовища, що пролягли до віддаленої ферми. На них паслися стада овець, коні, віднілись обгороджені квадрати свинарників, витягнуті обриси дерев'яних стаєнь, а ще трохи далі — металевий ангар, що вирізнявся серед решти фермерських будівель. Назустріч їм квапився чоловік у яскравій ковбойській сорочці. Голт зупинив машину і помахав йому, але на запитальний погляд Дагні промовчав. Коли чоловік наблизився, він дав їй можливість самій зробити це відкриття. То був Двайт Сандерс.

— Вітаю, міс Тагґарт, — мовив він, усміхаючись.

Дагні мовчки роздивлялася його закачані рукави, важкі черевики, отари його худоби.

— То ось що залишилося від «Літаків Сандерса», — мовила вона.

— Не тільки. Залишився ще той прекрасний моноплан, моя найкраща модель, яку ви розтрощили об підніжжя гір.

— Ох, ви вже про це знаєте? Так, це справді був один із ваших літаків. Чудовий апарат. Боюся, його страшенно пошкоджено.

— Ви повинні його полагодити.

— Думаю, я зірвала в ньому дно. Ніхто не зможе це виправити.

— Я зможу.

Це було сказано з такою упевненістю, якої Дагні не чула вже багатьох років, вона вже навіть перестала на щось таке сподіватися, але її усмішка враз сповнилася гіркотою:

— Де? — запитала вона. — На свинофермі?

— Чому це? На «Літаках Сандерса».

— А де це?

— А як думаєте, де розташований мій завод? У тій будівлі у Нью-Джерсі, що її двоюрідний брат Тінкі Голловея придбав у моїх збанкрутілих спадкоємців завдяки урядовій позичці й тимчасовому припиненню оподаткування? У тій будівлі, де він створив шість літаків, які так і не відірвалися від землі, а ще вісім — злетіли, а потім розбилися, маючи по сорок пасажирів на кожному борту?

— Де ж він тоді?

— Там, де я.

Він вказав на протилежний бік дороги. Пильно придивившись, крізь верхівки сосон Дагні побачила на дні долини бетонний прямокутник летовища.

— Ми маємо тут кілька літаків, і мій обов'язок — дбати про них, — сказав він. — Я розводжу свиней та обслуговую летовище. Непогано даю собі раду, бо, виготовляючи шинку й бекон, не потребую людей, у яких я купував це раніше. Натомість без мене ті люди не здатні створювати літаки, більше того — без мене вони не можуть навіть виготовляти шинку й бекон.

— Але ж ви... не проектували літаків.

— Не проектував. І не випускав дизельних двигунів, що колись був пообіцяв їм вам. З часу нашої останньої зустрічі я спроектував і випустив лише один трактор. Справді один. Я зібрав його власноруч, бо у масовому виробництві не було потреби. Але той трактор перетворив восьмигодинний робочий день на чотиригодинний... — пряма лінія його руки простягнулася, вказуючи на всю долину і рухаючись, мов королівський скіпетр; Дагні простежила поглядом за цим рухом і побачила зелені тераси висячих садів на віддалених схилах гір. — ...на курячій і молочній фермі судді Наррангасетта, — його рука повільно змістилась, вказуючи на видовжену пласку смугу зеленавого золота біля підніжжя каньйону, а потім на кайму несамовитої зелені на пшеничних полях і тютюнових грядках Мідаса Маллігана; нарешті його рука знялась вище і вказала на гранітні площини, посмуговані лискучими шарами листя, — у садах Річарда Голлея.

Дагні продовжувала поводити мандрувати поглядом уздовж кривої, що її намалювала рука, знову і знову, ще досить довго після того, як та рука опустилася. Але промовила вона тільки:

— Розумію.

— Тепер ви вірите, що я можу полагодити ваш літак? — запитав він.

— Так. Але чи бачили ви його?

— Звісно. Мідас відразу ж викликав двох лікарів: для вас — Гендрікса, а для літака — мене. Його можна полагодити. Але робота дорого коштуватиме.

— Скільки?

— Дві сотні доларів.

— Дві сотні доларів? — недовіливо повторила вона. Сума вида-лась їй страшенно малою.

— У золоті, міс Таггарт.

— Ох!.. Що ж, а де можна купити золото?

— Ви не зможете його купити, — сказав Голт.

Дагні скинула головою, зухвало на нього поглянувши:

— Ні?

— Ні. Там, звідки ви прилетіли, не зможете. Ваші закони забороняють.

— А ваші не забороняють?

— Ні.

— Тоді ви мені продайте. Виберіть власний курс обміну. Назвіть будь-яку суму, я заплачу своїми грошима.

— Якими грошима? У вас немає жодного пенні, міс Таґгарт.

— Що? — таких слів спадкоємиця Таґгартів аж ніяк не сподівалася.

— У цій долині ви не маєте жодного пенні. В «Таґгарт Трансконтиненталь» ви володієте мільйонами доларів, але тут не зможете купити за них навіть фунта бекону на свинофермі Сандерса.

— Розумію.

Ґолт усміхнувся і повернувся до Сандерса.

— Ідіть і полагодьте літак. Колись таки міс Таґгарт за нього заплатить.

Він натиснув на стартер і машина поїхала. Даґні сиділа поруч, залякла і випростана, нічого не запитуючи.

Смуга насиченої бірюзової блакиті розколола скелі попереду й перерізала дорогу. За мить Даґні усвідомила, що перед ними — озеро. Нерухома вода, здавалось, увібрала в себе всю блакить неба і зелень укритих соснами гір, набувши такого блискучо-чистого кольору, що небо порівняно з нею здавалося сірим і блідим. З-посеред сосон донизу спадала смужка бурхливої піни — розбиваючись об кам'янисті сходи, вона зникала у спокійному плесі. Над цим потоком височіла велика гранітна будівля.

Ґолт зупинив машину саме тієї миті, коли на порозі виникла кремезна чоловіча постать. То був Дік МакНамара — ще зовсім недавно найкращий її підрядник.

— Доброго дня, міс Таґгарт! — щасливо промовив він. — Яка радість бачити, що ви не надто сильно поранилися.

Вона схилила голову в мовчазному привітанні — то був знак визнання втрати й минулого болю, зіпсованого вечора й охопленого відчаєм обличчя Едді Віллерса, який повідомив їй про зникнення цього чоловіка.

«Сильно поранилася? — подумала Даґні. — Так, я сильно поранилась, але не під час аварії літака, а того вечора, в порожньому офісі...»

Уголос вона запитала:

— Що ви тут робите? Заради чого ви зрадили мене у найтяжчий момент?

Він усміхнувся, вказуючи на кам'яну конструкцію, а далі — додолу, на кам'янистий схил з рівчаком водогінної магістралі, протилежний край якого зникав у підліску.

— Я надаю комунальні послуги, — відповів він. — Дбаю про водогін, лінії електропередач і телефон.

— Сам дбаєте?

— Раніше сам, але за останній рік ми так розрослися, що мені довелося найняти ще трьох чоловіків.

— Яких чоловіків? Звідки?

— Один з них — професор економіки, який не міг знайти собі роботи у зовнішньому світі, бо навчав студентів, що людина не може споживати більше, ніж вона виробляє; інший — професор історії, який не міг знайти роботи, бо навчав, що мешканці міських нетрів — це не ті люди, які створили цю країну; а третій — професор психології, який не міг знайти роботи, бо навчав, що людям властиво мислити.

— Вони працюють у вас сантехніками і монтерами?

— Ви здивувались би, побачивши, як добре вони дають собі з цим раду.

— А на кого вони покинули наші університети?

— На тих, хто в тих університетах зараз бажаний, — засміявся він. — Скільки часу минуло відтоді, як я вас зрадив, міс Таггарт? Це сталося неповних три роки тому, правда? Я відмовився будувати для вас «Лінію Джона Голта». І що зараз із тією лінією? Натомість мої лінії за той час розрослися — починаючи від кількох кілометрів Маллігана, які тут були ще до мене, і до сотень кілометрів труб і дротів, все це — на просторах долини.

МакНамара зауважив на її обличчі мимовільний затятий вираз — визнання з боку компетентної людини. Він усміхнувся, дивлячись на свого компаньйона, і м'яко мовив:

— Знаєте, міс Таггарт, коли йдеться про «Лінію Джона Голта», то, можливо, це саме я зробив усе для неї, а ви її зрадили.

Вона поглянула на Голта. Той дивився просто на неї, але вираз ні про що Дагні не говорив.

Поки вони їхали вздовж берега озера, вона запитала:

— Ви свідомо обрали цей маршрут, правда? Ви покажете мені всіх тих, кого... — вона замовкла, раптово втративши охоту промовляти ці слова. Та все ж продовжила:

— ...кого я втратила?

— Я показую вам усіх, кого я від вас забрав, — впевнено відповів Голт.

Ось чим пояснюється, подумала вона, провина на його обличчі: він угадав і озвучив слова, якими вона не хотіла його вразити, він відкинув її добру волю, оскільки та не ґрунтувалася на його цінностях, і

з гордовитою певністю власної правоти він похизувався тим, у чому вона щойно ледь його не обвинуватила.

Попереду вона побачила дерев'яний пірс, що врізався у плесо. На залитих сонячним світлом дошках лежала молода жінка, не зводячи очей із цілої шерехи вудок. Жінка підвела голову на гул машини, а потім різким рухом зірвалася на ноги — навіть занадто різко — і кинулася до дороги. Вона була вбрана в широкі штани, підкочені вище колін, мала темне скуйовджене волосся і великі очі. Голт помахав їй рукою.

— Привіт, Джоне! Коли ти повернувся? — крикнула жінка.

— Сьогодні вранці, — відповів він, усміхаючись і не зупиняючи машини.

Дагні обернулася і встигла зауважити погляд, із яким молода жінка дивилася услід Голтові. І хоча цей погляд, сповнений пошанівку, містив у собі й безнадію, спокійно прийняту цією жінкою, Дагні пережила дещо досі незнане: ревності.

— Хто це? — запитала вона.

— Наша найкраща рибачка. Постачає рибу на продуктовий ринок Гаммонда.

— А що іще вона робить?

— Ви помітили, що у нас тут кожен робить одночасно кілька справ? Вона письменниця. Письменниця, творів якої у зовнішньому світі ніколи б не опублікували. Вона переконана, що коли людина працює зі словом, то працює і з розумом.

Машина завершила на вузьку дорогу, що видряпувалася крутосхилом серед кущів та сосон. Дагні знала, на щоо їй слід очікувати, коли побачила саморобний знак, прибитий цвяхами до дерева. Стрілка вказувала напрямок: Шлях Буена Есперанца.

Ніякий то був не шлях, а стіна з кам'яних нашарувань зі складною системою ланцюгів і труб, насосів і клапанів, що вилися вгору вузькими карнизамми, мов виноградна лоза, а на самому гребені стримів велетенський дерев'яний знак, гордовиті й нахабні літери якого передавали послання у непрохідні хащі з папороті й соснових гілок, і ці літери були характерніші за самі слова: «Нафта Ваятта».

З труби лискучим струменем витікала нафта, стікаючи у бак біля підніжжя стіни — то було єдине свідчення жажливої таємної боротьби, що точилася всередині каменю, скромна причина присутності всіх цих вигадливих механізмів; однак механізми не були схожі на устаткування нафтової вишки, тому Дагні знала, що дивиться на ненароджену таємницю Шляху Буена Есперанца, знала, що нафту викачують зі сланцю в спосіб, який у зовнішньому світі вважали неможливим.

Елліс Ваятт стояв на хребті, дивлячись на скляний циферблат манометра, вбудований у камінь. Він побачив, як унизу зупинилася машина, і загукав:

— Вітаю, Дагні! Я за хвилину спущусь!

Разом із ним працювало двоє чоловіків: великий, м'язистий молодик, який возився з насосом на середині стіни, та хлопчина, що порався біля баку внизу. Юнак мав біляве волосся та обличчя надзвичайно чистого різьблення. Дагні була впевнена, що знає його, та не могла пригадати, звідки. Робітник перехопив її розгублений погляд, усмінувся і — наче намагаючись допомогти — м'яко, майже нечутно зашвиств перші ноти «П'ятого концерту» Гейлі. Так, це був гальмівний кондуктор «Комети».

Дагні розсміялася.

— Це ж був «П'ятий концерт» Річарда Гейлі, правда?

— Авжеж, — відповів він. — Але невже ви думаєте, що я міг сказати про це штрейкбрехерові?

— Кому?

— За що я тобі плачу? — запитав, наближаючись, Елліс Ваятт. Хлопець реготнув, кидаючись назад, щоб схопитися за покинутий вазиль. — Це міс Таггарт не могла тебе звільнити, коли ти байдикував на роботі.

— І це одна з причин, міс Таггарт, чому я покинув залізницю, — пояснив хлопець.

— Чи знали, що це я переманив його від вас? — запитав Ваятт. — Він був вашим найкращим гальмівним кондуктором, а зараз став моїм найкращим механіком, але ні ви, ні я не зможемо втримати його назавжди.

— А хто зможе?

— Річард Гейлі. Музика. Він найкращий учень Гейлі.

Вона всміхнулася.

— Розумію: це місце, де на найнікчемнішу роботу наймають винятково аристократів.

— Вони такі аристократи, це правда, — мовив Ваятт, — адже знають, що нікчемної роботи не буває, бувають лише нікчемні люди, які ставляться до праці недбало.

Кремезний молодик зацікавлено і уважно спостерігав за ними згори. Дагні задерла голову і подивилася на нього: чоловік скидався на водія вантажівки, тому вона запитала:

— А ким були назовні ви? Мабуть, професором порівняльної лінгвістики?